

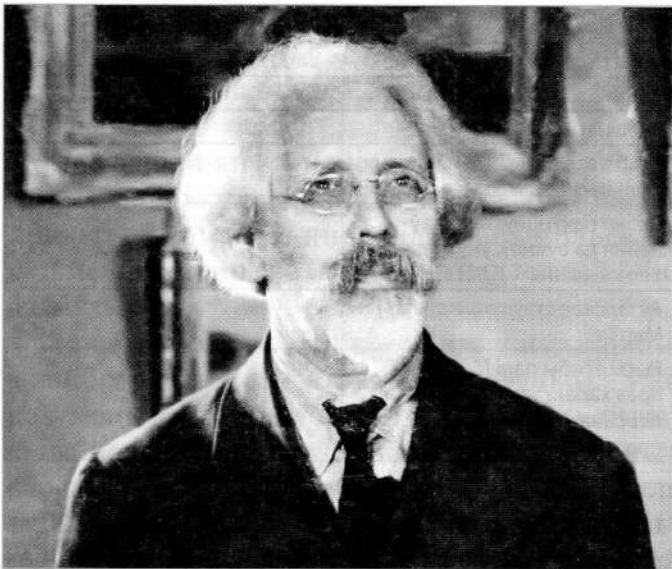
НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА

Надзея УСАВА,
вядучы навуковы супрацоўнік
Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь

Арт-лекторый

З КАЛЕКЦЫЙ НАЦЫЯНАЛЬНАГА МАСТАЦКАГА МУЗЕЯ: АФІШЫ І АРХІЎНЫЯ ФОТАЗДЫМКІ

Мікалай Міхалап на фоне карцін у галерэі. 1939 г.

Пастанова Савета Народных Камісараў БССР “Аб арганізацыі карціннай галерэі ў г. Мінску” выйшла 24 студзеня 1939 г. Ад гэтай даты Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь вядзе сваю фактычную гісторыю. За 85 гадоў ён змяніў тры адрасы сваіх рэзідэнцый і сёння займае пяць будынкаў у квартале вуліц Леніна, Маркса і Кірава. Юбілейны год музей вырашыў адзначыць шэрагам выставак. Першая з іх – “Мастацкаму – 85. Афішы і архіўныя фотаздымкі”¹, дзе ўпершыню з многіх тысяч паказаны 30 мастацкіх афіш і 30 архіўных фота. Афішы як від рэкламнай прадукцыі на гэты раз ператварыліся ў гістарычныя і мастацкія экспанаты.

Адкрыццё карціннай галерэі па вуліцы К. Маркса, 29 (у будынку былога інтэрната Вышэйшай сельскагаспадарчай школы, а дагэтуль – Марыінскай гімназіі)² адбылося 8 лістапада

¹ Куратары выстаўкі – загадчык аддзела навукова-асветніцкай работы Дзіяна Шантар і вядучы навуковы супрацоўнік Надзея Усавя.

² Пяць гадоў таму, да 80-годдзя музея, на фасадзе гэтага будынка ўсталявана памятная дошка.

1939 г. Яно было прымеркавана да 22-й гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі і 30-годдзя БССР. З таго ўрачыстага дня захаваліся 6 унікальных фота першага дырэктара музея Мікалая Міхалапа, выразаных з дакументальнай стужкі кінахронікі, якая, напэўна, здымалася пры адкрыцці галерэі, калі дырэктар апавядаў пра яе багацці. Шматлікія драпіны на стужцы паказваюць, што яна не раз дэманстравалася ў кінатэатрах. Гэта сапраўдны гістарычны рарытэт музея.

Фотаздымкі і выставачныя афішы, якія збіраліся на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў, можна назваць арыгінальнымі маркерамі музейнай гісторыі.

Афішы – службовы матэрыял – упершыню ў гэтым годзе сталі экспанатамі. На жаль, не захаваліся афішы першых даваенных выставак, якія адбыліся ў галерэі на працягу двух першых гадоў яе існавання, у 1939–1941 гг.: “Мастацтва Беларускай ССР” да Дэкады беларускага мастацтва ў Маскве (1940), “Ленін і Сталін – арганізатары беларускай дзяржаўнасці” (1940), “Мастацкія рамёствы народаў СССР” са збору Дзяржаўнага гісторыка-мастацкага музея-запаведніка г. Загорска (1941).

Драматычныя і нават трагічныя старонкі гісторыі галерэі – перыяд Вялікай Айчыннай вайны. Экспанаты, якія не паспелі эвакуіраваць (Мінск быў захоплены на шосты дзень ад пачатку вайны), былі разрабаваны акупантамі. Тры гады таму сталі вядомыя некалькі фота жніўня 1941 г., зробленыя В. Фрэнцам, персанальным фатографам А. Гітлера і яго найбліжэйшага кола, што былі алічбаваны і выкладзены ў інтэр-

Вывявы афіш даступны
па q-кодзе.

нэт – рэйхканцлер Г. Гімлер уваходзіць у залы карціннай галерэі ў Мінску. Адразу пасля яго візіту пачалося метадычнае рабаванне экспанатаў. Амаль 4 тыс. адзінак захавання, сабраных да вайны, былі знішчаны або вывезены ў Германію. На жаль, гэтыя здымкі – пакуль адзіныя, якія паказваюць экспазіцыі і інтэр’еры даваеннай галерэі.

Аднаўляць музей давалося супрацоўнікам на чале з дырэктарам Аленай Аладавай ужо ў апошнія ваенныя гады, пасля вызвалення Мінска. Галерэя размяшчалася ў васьмі пакоях у былым будынку Дома працы (Дома прафсаюзаў) на плошчы Свабоды, 8. Там не было месца для вялікіх выставак, таму іх праводзілі на іншых пляцоўках. Так адбылося і з выстаўкай 1945 г., якая праходзіла ў Акруговым доме афіцэраў. Самая ранняя афіша са збору музея – 1945 г. – афіша-каталог з 33 прозвішчамі ацалелых у вайну мінскіх мастакоў. Гэта ўнікальны экспанат, ад якога вядзецца адлік архіўнага збору афіш. Ужо тады кіраўніцтва галерэі разумела інфармацыйную каштоўнасць такой рэкламнай прадукцыі. Спачатку афішы і плакаты зберагаліся ў невялікай музейнай бібліятэцы, а з 1994 г. – у архіве музея. “Трэба падзякаваць бібліятэкару Веры Колас, якая захоўвала першыя пасляваенныя афішы і пастаянна сачыла, каб гэты збор папаўняўся новымі экзэмплярамі. Добрая захаванасць афіш 1950–1980-х гадоў – яе заслуга. Потым яе справу працягнула архівіст Валянціна Баслык, яна сістэматызавала вялізную калекцыю”, – лічыць Алена Шапашнікава, вядучы навуковы супрацоўнік музея, стаж музейнай працы якой набліжаецца да паўстагоддзя.

Фонд афіш розных памераў пасляваеннага перыяду даволі багаты – каля 2000 адзінак захавання (з дуплетамі). Ён хутка расце: толькі за апошнія два гады ў музеі і яго філіялах праведзена каля 90 выставак.

У 1957 г. быў узведзены новы велічны будынак па вуліцы Леніна, 20, спраектаваны архітэктарам Міхаілам Бакланавым. Шкада, што няма фотаздымкаў пераезду на новае месца, так маляўніча апісанага найстарэйшай супрацоўніцай музея Ірынай Назімавай: “Незадоўга да лістападаўскіх святаў да пад’езда Дома прафсаюзаў быў пададзены грузавік, на яго пагрузілі скульптуру і супрацоўнікаў, якія павінны былі беражліва падтрымліваць у дарозе мармуровыя, гіпсавыя і драўляныя галовы. Для большай устойлівасці давераных нам шэдэўраў мы абды-

Экскурсію праводзіць мастацтвазнаўца Ірына Назімава. 1957 г.

малі іх за шыі. Карціна была амаль сюррэалістычная. Некалькі рэйсаў на машыне змяніліся пешымі працэсіямі супрацоўнікаў галерэі ўсіх узростаў, якія пераносілі карціны ў руках. Пазалочаныя разьбяныя рамы для зручнасці транспарціроўкі мы надзявалі на шыю і, глядзячы адно на аднаго, не маглі ўтрымацца ад смеху. ...Урачыстасць падзеі і камізм сітуацыі выклікалі радаснае ўзбуджэнне і ўдзельнікаў пераезду, і выпадковых мінакоў. На жаль, гэтыя яркія моманты гісторыі музея захаваліся толькі ў нашай памяці...”

Статус дзяржаўнага музея галерэя атрымала ў 1957 г., нацыянальнага – у 1993 г. З нагоды ўзвядзення новага будынка ў 1957 г. на Гродзенскай фабрыцы афсетнага друку быў выпушчаны плакат Беларускага дзяржаўнага мастацкага музея БССР тыражом 500 экз., дзе змешчаны адрас, інфармацыя пра калекцыі музея і час працы, пазначана таксама і кіраўнічая ўстанова – Міністэрства культуры БССР. Упершыню, акрамя сімвалаў мастацтва (выявы палітры і пэндзляў), на афішы з’явіўся прататып лагатыпа – графічная выява фасада будынка музея (на аснове экслібрыса музея, выкананага мастаком Анатолем Тычынам), што, безумоўна, падкрэслівала важную падзею – пераезд ва ўласны будынак.

Наступны рэкламны плакат музея (плакат-буклет) быў створаны толькі праз трыццаць гадоў – у 1989-м. На адваротным баку надрукаваны выявы твораў з усіх збораў музея. Тытульную паверхню афішы займае “Партрэт невядомай з кветкамі і фруктамі” Івана Хруцкага. Надпіс у правым верхнім вугле “Дзяржаўны мастацкі музей БССР” дапоўнены тэкстам на чатырох мовах – беларускай, рускай, англійскай і французскай. Гэты факт сведчыць, што кіраўніцтва музея ўлічвала значную колькасць замежных турыстаў у сталіцы Савецкай Беларусі.

Школьнікі – наведвальнікі Дзяржаўнага мастацкага музея БССР. 1958 г.

Рэкламны плакат можна было выкарыстоўваць як постар і як кароткі даведнік.

З 1957 г. мастаком-афарміцелем музея стаў малады выхаванец Тэатральна-мастацкага інстытута Іван Міско, сёння народны мастак Беларусі. “Я займаў маленькі пакойчык венткамеры ля бібліятэкі. Гэта была мая майстэрня. У мае абавязкі ўваходзілі этыкеткі і, вядома ж, насценная рэклама і афішы. Я сам насіў у друкарню арыгіналы. Стараўся выкарыстоўваць толькі два-тры колеры, бо тэхніка друку ў той час была яшчэ недасканалая”¹.

Перыяд 1970–1980-х гг. адзначаны музейным бумам у СССР. Беларускі мастацкі музей прымаў шмат замежных выставак. З пасляваеннага перыяду ў калекцыі ёсць найбольш інфармацыйныя экзэмпляры афіш, якія ілюструюць шырокую геаграфію выставачнай дзейнасці музея (ад Аўстраліі і Эфіопіі да ЗША і Японіі), сведчаць аб супрацоўніцтве з вядучымі ўстановамі свету (Дзяржаўны Эрмітаж, Дзяржаўны музей выяўленчых мастацтваў імя А. С. Пушкіна, Смітсанавскі інстытут, Нацыянальная галерэя ў Празе, Дрэздэнская галерэя, Музей Вікторыі і Альберта і інш.), дэманструюць разнастайнасць тэхнік (літаграфія, афорт, шаўкаграфія, афсетны друк), а таксама адлюстроўваюць свой час.

Часта архіўныя фотаздымкі і афішы ўзаемадапаўняюцца: афіша выстаўкі “Шэдэўры Дрэздэнскай галерэі” (праходзіла ў ліпені 1975 г., аўтар – мастак А. Герасімаў) суадносіцца з аматарскім фотаздымкам чаргі, якая выходзіць далёка на вуліцу. Нягледзячы на сціплы знешні выгляд,

гэтая афіша нясе шмат інфармацыі. Яна нагадвае, што паўвека таму на працягу месяца ў Мінску выстаўлялася праца “Дзяўчына, якая чытае пісьмо” Яна Вермеера. З-за аншлагу час працы музея быў паддоўжаны да васьмі вечара. Алена Шапашнікава добра памятае і гэтыя чэргі, і месца, дзе канкрэтна дэманстравалася карціна, адна на ўсёй сцяне: на першым паверсе ў другой зале (побач з эвакуацыйнымі дзвярыма).

Афішы музея расклеіваліся ў горадзе на тумбах і прыцягвалі ўвагу глядача, часта становячыся тым каталізатарам, што прыводзіў публіку ў музей. Спачатку яны мелі толькі інфармацыйны характар: зрэдку друкаваліся выявы

карцін ці скульптур, часта – толькі прозвішча мастака. Шрыфтавыя чорна-белыя на тонкай паперы, афішы паступова на працягу дзесяцігоддзяў ператвараліся ў творы графічнага мастацтва і дызайну. З развіццём тэхнікі друку яны сталі каляровымі і больш разнастайнымі.

Стварэннем плакатаў для мастацкіх выставак з канца 1960-х гг. займаліся прафесійныя мастакі-графікі, якія атрымлівалі замовы праз “Агітплакат” і працавалі на вытворча-мастацкім камбінаце. Яны выкарыстоўвалі адзіны модуль для зменнага тэксту або стваралі цалкам арыгінальны вобраз выстаўкі з дапамогай лінарыта ці матавай шаўкаграфіі малатыражнага друку. Афішы самі па сабе паступова станавіліся рарытэтамі, бо выконваліся ў мастацкіх графічных тэхніках і мелі вельмі абмежаваны тыраж (30–40 экз.). Такія малатыражныя афішы – працы выдатнага графіка Уладзіміра Васюка: да выстаўкі Аркадзя Астаповіча (1989) і прысвячэнне 150-гадоваму юбілею Фердынанда Рушчыца (2020), – надрукаваныя метадам шаўкаграфіі. У Васюк лічыць гэтую тэхніку ідэальнай для малатыражнай афішы і шкадуе, што яна паступова сыходзіць у нябыт: “Шаўкаграфія – тэхніка, якая прымушае графічную выяву дыхаць, а яе паверхню – вібраваць. Ніякія сучасныя лічбавыя тэхнікі не змогуць перадаць прыгажосць фактуры надрукаванай самім мастаком ці друкаром афішы”.

Часта афішы да сваіх выставак рабілі і друкавалі самі мастакі – Павел Семчанка, Каміль Камал, Наталля Паплаўская і інш. Гэта даволі вялікі пласт мастацкай музейнай афішы-плаката. У такім жанры працавалі многія з найстарэйшых беларускіх графікаў: Адэлаіда Бетанова, Алена Лось, Сяргей Саркісаў, Павел Семчанка,

¹ З выступлення І. Міско на ўрачыстым святкаванні 85-годдзя Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь 24 студзеня 2024 г.

Віктар Смаляк, Дзмітрый Сурскі і інш. Плакат Д. Сурскага, прысвечаны выстаўцы наіўнага мастацтва (1992), адпавядае святочнаму настрою экспазіцыі: тры асноўныя колеры, смелая кампазіцыя, рысаваны шрыфт перадаюць самабытны характар мастацтва інсітных майстроў. Бывала, што аўтары не падпісвалі свае творы, бо час дзеяння мастацкай афішы вельмі кароткі – адзін-два месяцы. Таму так шмат у жанры друкаванай малатыражнай мастацкай афішы невядомых мастакоў.

З 2000-х гг. музейныя выставачныя афішы пачалі набываць іміджавы і рэкламны характар: на іх бачым лагатып музея (які паступова змяняўся), лагатыпы спонсараў і партнёраў выставак, асабліва міжнародных. У гэты ж час адбывалася і камп'ютарызацыя ўстаноў, таму музей стаў сам ствараць дызайн афіш-плакатаў і афіш-лістовак, якія расклеіваліся ўжо не на тумбах ці гарадскіх рэкламных шчытах, а размяшчаліся ў вагонах метрапалітэна, на вакзале, у аўтобусах, навучальных установах, у будынку ГУМа.

Афіцыйна зарэгістраваны лагатып музея з'явіўся ў 2005 г. Пачалося візуальнае фарміраванне індывідуальнага фірменнага стылю. Афішы да выставак “Іканапіс Беларусі XVII–XVIII стст.” і “Мастацтва старажытных гарадоў Беларусі IX–XIV стст.” у выкананні У. Васюка маюць лагатып музея, які выступае хутка з'яўляльным візуальным кодам у гарадской прасторы сярод вялікай колькасці іншай інфармацыі.

Можна сказаць, што афішы перасталі выконваць толькі інфармацыйную функцыю, іх значэнне павялічылася. Яны становяцца элементамі вобраза музея, першымі ўдзельнікамі музейнай камунікацыі. Афішы пачалі фарміраваць брэнд Мастацкага музея, многія з іх прадаваліся ў музейным кіёску, іх з задавальненнем набывалі наведвальнікі.

Апошнія сем гадоў у музеі працуюць прафесійныя дызайнеры рэкламнай прадукцыі – выхаванцы факультэта дызайну Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў і іншых навучальных устаноў. Афішы выставак і розных музейных падзей апошніх дзесяці гадоў створаны супрацоўнікамі нашай установы – фатографам Д. Казловым, дызайнерамі Д. Міхаленяй і Д. Аліевай.

Паступова сфарміраваўся і фонд музейных фотаздымкаў. З канца 1950-х гг. у музеі працавалі прафесійныя фатографы Ісак Салавейчык, Юрый Іваноў, Алег Ліхтаровіч, Вячаслаў Петрачэнкаў, Дзмітрый Казлоў. У іх абавязкі ўвахо-

П'ер Кардэн (другі справа) падчас наведвання Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь. 2004 г.

дзіла фатаграфаванне музейных падзей (экспазіцый і адкрыцця планавак выставак) і твораў мастацтва для навуковых картак і каталогаў. Так былі зафіксаваны музейны суботнік у галерэі на плошчы Свабоды, 8; Алена Аладава, якая схілілася над беларускай іконай; мастачка Надзя Лежэ; першыя беларускія касманаўты ў музеі; П'ер Кардэн у экспазіцыі старажытнабеларускага мастацтва і шмат чаго іншага. У музеі захоўваецца найкаштоўнейшая калекцыя – тысячы негатываў стужак да 1990-х гг. Гэта жывая гісторыя – багаты матэрыял для будучых даследчыкаў-музеязнаўцаў.

Кожная падзея ў музейным жыцці з пачаткам “лічбавай эры” фіксуецца некалькімі дзясяткамі фотаздымкаў. У архіве захоўваецца шматтысячны лічбавы фота- і відэалетапіс музея, дапоўнены аматарскімі здымкамі навуковых супрацоўнікаў. На юбілейную выстаўку трапілі выявы найбольш тыповыя і характэрныя, у якіх цікава адлюстраваліся час і яго атрыбуты – прынцыпы развескі карцін у экспазіцыях дзесяці залаў, столевыя люстры, падстаўкі, вопратка і паводзіны экскурсантаў, значныя падзеі ў гісторыі ўстановы (адкрыццё новых карпусоў, знакавых выставак – народных мастакоў Беларусі і замежных майстроў), наведванне музея вядомымі людзьмі (айчыннымі і замежнымі мастакамі, музыкантамі, дзяржаўнымі дзеячамі розных краін і г. д.). Кожны такі фотаздымак фіксуе толькі адно імгненне з жыцця музея. Але гэтае імгненне з цягам часу становіцца візуальнай Гісторыяй.

Аўтар выказвае падзяку загадчыку аддзела навукова-асветніцкай работы Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь Дзіяне Шантар за заўвагі і кансультацыі.